

Гейко Євгенія Вікторівна, доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології ЦДПУ імені Володимира Винниченка; вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл., Україна; <janegeyko@gmail.com>

ORCID: [https // orcid.org | 0000-0002-2386-9679](https://orcid.org/0000-0002-2386-9679)

ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ

Анотація

Ключові слова: системний підхід, цілісність, цілісність людини, полісистемна цілісність людини.

Постановка проблеми. Цілісність визначається сукупністю зв'язків внутрішніх елементів системи й зовнішніх відношень, зв'язків і взаємодій. Проблема цілісності як суттєвої характеристики людського буття і місця людини у світі постає в різні історичні епохи в розмаїтті форм: як своєрідний мікрокосм розглядається частиною макрокосму; уподібненість Божественному; цілісність як уособлення земного і небесного в індивідові, наділеного свободою волі; цілісність людини в раціоналістичному або натуралістичному вимірі, особистісний аспект й цілісність буття індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток принципу цілісного аналізу людської психіки і її динамічних змін в онтогенезі втілюється в системному підході в психології, уособився в невід'ємній складовій системно-еволюційного підходу і слугує однією з підстав у розробці системно-суб'єктного підходу

Формулювання мети статті. Мета - висвітлення особливостей цілісності особистості як суттєвої передумови її самореалізації з позиції системного підходу, який сприяє визначенню найсуттєвіших особливостей зазначеного явища.

Виклад основного матеріалу. Об'єднання двох парадигм – системної й суб'єктно-діяльній – дозволяє помістити в центр концептуальної схеми психології людину-суб'єкта як стрижня психічної організації. Цілісність представляється як автономність й свідоме функціонування на основі внутрішніх змінних (життєві значущості, стремління до самоактуалізації, «Я-концепція»). Серед зазначених змінних провідну роль відіграє система особистісних цінностей. Відповідно психологічна зрілість цієї системи є необхідною характеристикою цілісності особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З позицій системно-цілісного підходу варто здійснити теоретичний аналіз полісистемної цілісності особистості та її загальних складових: субмодальностей, полярних категорій, біполярних категорій. Такими поняттями визначаються ментальні репрезентації цілісності особистості в різних сферах її цілісного світу. В якості провідних чинників доцільно виділити системні поняття ізомерії, багатомірності, ієрархії. У перспективі дослідження – вивчення особливостей становлення полісистемної цілісності особистості в онтогенезі з позиції системного підходу.

Аннотація

Гейко Е. В., доктор психологических наук, заведующая кафедрой практической психологии ЦГПУ имени Владимира Винниченко; г. Кропивницкий, Украина. **Целостность личности в контексте социального бытия.**

Ключевые слова: системный подход, целостность, целостность человека, поле системная целостность человека.

Постановка проблемы. Целостность определяется совокупностью связей внутренних элементов системы и внешних отношений, связей и взаимодействий. Проблема целостности как существенной характеристики человеческого бытия и места человека в мире возникает в разные

исторические эпохи в разнообразии форм: как своеобразный микрокосм рассматривается частью макрокосма; сходство с Божественным; целостность как олицетворение земного и небесного у индивидуума, наделенного свободой воли; целостность человека в рационалистическом или натуралистическом измерении, личностный аспект и целостность бытия индивидуума.

Анализ последних исследований и публикаций. Развитие принципа целостного анализа человеческой психики и ее динамических изменений в онтогенезе воплотился в системном подходе в психологии, олицетворился в неотъемлемой составляющей системно-эволюционного подхода и служит одним из оснований в разработке системно-субъектного подхода

Формулировка цели статьи. Цель - освещение особенностей целостности личности как существенной предпосылки ее самореализации с позиции системного подхода, который способствует определению существенных особенностей данного явления.

Изложение основного материала. Объединение двух парадигм - системной и субъектно-деятельностной - позволяет поместить в центр концептуальной схемы психологии человека-субъекта как стержня психической организации. Целостность представляется как автономность и сознательное функционирование на основе внутренних переменных (жизненные значимости, стремление к самоактуализации, «Я-концепция»). Среди указанных переменных ведущую роль играет система личностных ценностей. Согласно психологическая зрелость этой системы является необходимой характеристикой целостности личности.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. С позиций системно-целостного подхода следует осуществить теоретический анализ полисистемной целостности личности и ее общих составляющих: субмодальностей, полярных категорий, биполярных категорий. Такими понятиями определяются ментальные репрезентации целостности личности в

различных сферах ее целостного мира. В качестве ведущих факторов целесообразно выделить системные понятия изомерии, многомерности, иерархии. В перспективе исследования - изучение особенностей становления полисистемной целостности личности в онтогенезе с позиции системного подхода.

Annotation

Geiko EV, PhD, Doctor of Psychology, Head of the Department of Practical Psychology, Vladimir Vinnichenko Central State Pedagogical University; Kropyvnytskyi, Ukraine. **The integrity of the individual in the context of social life.**

Key words: system approach, integrity, integrity of a person, polysystemic integrity of the person.

Formulation of the problem. Integrity is determined by the totality of relations of the internal elements of the system and external relations, relations and interactions. The problem of integrity as an essential characteristic of human existence and the place of man in the world arises in different historical epochs in a variety of forms: as a kind of microcosm is considered part of the macrocosm; the similarity with the Divine; integrity as the personification of earthly and heavenly in an individual endowed with free will; the integrity of a person in a rationalistic or naturalistic dimension, the personal aspect and the integrity of the being of the individual.

Analysis of recent research and publications. The development of the principle of holistic analysis of the human psyche and its dynamic changes in ontogenesis was embodied in a systems approach in psychology, personified in an integral part of a system-evolutionary approach and serves as one of the bases in the development of a system-subject approach.

Formulating the purpose of the article. The goal is to highlight the features of the integrity of the individual as an essential prerequisite for its self-

realization from the position of a systematic approach, which contributes to the determination of the essential features of this phenomenon.

Presenting main material. Combining the two paradigms - systemic and subject-activity - allows you to put in the center of the conceptual scheme of the psychology of the human subject as the core of mental organization. Integrity is represented as autonomy and conscious functioning on the basis of internal variables (vital values, the desire for self-actualization, "I-concept"). Among these variables, the leading role is played by the system of personal values. According to the psychological maturity of this system is a necessary characteristic of the integrity of the individual.

Conclusions and perspectives of further research. From the standpoint of a system-holistic approach, a theoretical analysis should be carried out of the polysystem integrity of the personality and its common components: submodalities, polar categories, bipolar categories. These concepts define mental representations of the integrity of the individual in various spheres of its integral world. As leading factors, it is advisable to single out systemic concepts of isomerism, multidimensionality, and hierarchy. In the perspective of the study - the study of the characteristics of the formation of the polysystem integrity of the individual in ontogenesis from the position of a systematic approach.

Ключові слова: системний підхід, цілісність, цілісність людини, полісистемна цілісність людини.

Постановка проблеми. Найсуттєвіші аспекти цілісного пізнання людини полягають у гетерогенності буття, безперервності психічного, поліфункціональності та поліструктурності, системному характері свідомості та її здатності до саморегуляції, активність людини як суб'єкта, її змінювання, розвиток та саморозвиток.

Цілісність визначається сукупністю зв'язків внутрішніх елементів системи й зовнішніх відношень, зв'язків і взаємодій. Внутрішні й зовнішні

зв'язки цілісної системи певним чином відповідають один одному, гармонізовані. Упродовж становлення і існування цілісності постійно виникає певне неспівпадіння зовнішніх й внутрішніх зв'язків системи. Тому цілісність системи є результатом її попереднього розвитку, вона є результатом, що забезпечується здатністю зберегти такий стан у процесі постійного руху, змін і розвитку.

На основі історичного підходу визначається, що проблема цілісності як суттєвої характеристики людського буття і місця людини у світі постає в різні історичні епохи в розмаїтті форм: як своєрідний мікрокосм розглядається частиною макрокосму; уподібненість Божественному; цілісність як уособлення земного і небесного в індивідові, наділеного свободою волі; цілісність людини в раціоналістичному або натуралістичному вимірі, особистісний аспект й цілісність буття індивіда.

Окрім цього, визначаються найсуттєвіші підходи щодо поняття «цілісність». Передусім, слід відзначити розуміння цілісності в антропологічних учіннях – у містичній антропології: концепція «істинної людини», пізнання притаманної в кожній особистості такої істинної людини відбувається за умов пізнання через віру й у містичному злитті з Богом.

Також, у межах висвітлення сутності особистості проявляється цілісно-особистісний підхід, що увиразнює психічне в межах категорії «особистість». Передумовою цілісного підходу є комплексні дослідження Б. Ананьєва, інтегральні дослідження індивідуальності В. Мерліна.

Таким чином, на основі результатів психологічного аналізу наукових студій можна зазначити, що цілісність є фундаментальною властивістю складних утворень (систем), властивості й потреби цілого виступають як важливі характеристики. Якщо з цієї позиції розглянути концепцію цілісності особистості, то особистість і світ є водночас і складові, і самостійні системи.

Формулювання мети статті. Складова особистості має біохімічні, фізіологічні, соматичні властивості. Складова світу те саме наповнення, але коли з'являється інша людина, то додаються ще й фізичні, механічні тощо

властивості, якщо в якості світу постають речі і предмети. Цілісність у такий спосіб є розділеною, а її складові дискретні. Таким чином, **метою** нашої статті є висвітлення особливостей цілісності особистості як суттєвої передумови її самореалізації з позиції системного підходу, який сприяє визначенню найсуттєвіших особливостей зазначеного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подальшим розвитком поняття «цілісність» у науковій парадигмі варто вважати специфіку генези представленості людини як «особливої системної цілісності особливої визначеності», котра формується в процесі становлення й уособлюється у соціальному русі в якості його підґрунтя та результату впродовж антропогенезу й соціогенезу.

Системну цілісність людини в її представленості через поняття «індивід», «суб'єкт», «особистість» Г. Балл розглядає у контексті культури [3]. Утім, психологічне трактування особистості, що потребує поєднання чіткості й інтегративності, вчений вбачає в спрямуванні на раціогуманістичне орієнтування [2]. В галузі методології людинознавства зазначена раціогуманістична орієнтація потребує від представників різних підходів налагодження діалогу й відшукувати та застосовувати медіатори або засоби забезпечення їх продуктивності. Окрім цього, дослідник наполягає на необхідності максимального використання можливості використання задля цього системного підходу. Таким чином, системний підхід і є таким медіатором між конкуруючими підходами. Тобто, епістемологічні об'єкти або предмети дослідження в сучасному розмінні є системами розмаїття компонентів, які перебувають у деяких зв'язках між собою. Також Г. Балл акцентує увагу на важливості віддиференціювання понять, котрі характеризують системи, їх компоненти й властивості, а також понять, які мають нечіткий зміст (категорії). Саме категорії, на думку вченого, потребують конкретизації через виведення чітких, логічно релевантних понять, що можуть виступати повноцінними компонентами концепцій, гіпотез, теорій. У якості прикладу автор наводить конкретизацію понять

М. Ярошевським психологічної категорії «дія» в межах теорії діяльності О. Леонтьєва завдяки поняттям, що визначаються термінами «операція», «дія», «окрема (особлива) діяльність». Важливим висновком даного положення є то, що саме теорії, укладені з логічно релевантних понять, можуть бути покладені у підґрунтя стандартизованих процедур - експериментальних, психодіагностичних й тощо [3, с. 18]. Власне, це й є практичним виходом із кризи, з якою зіткнулися дослідники, які пропагували ідеї цілісного підходу (до них висувалося звинувачення, що їх дослідженням бракувало чіткості й об'єктивності).

Сформовані автором засади модельної концепції культури і особистості дозволяють визначити суттєві складові зазначених понять у вигляді системи або цілісності. Відтак, виходячи з теорії моделей, модельне ставлення є тернарне ставлення, що пов'язує три системи, а саме: моделююча система, модель, котра має інформацію про неї, й агент, або активна система, що використовує модель як джерело інформації про систему.

Далі, конкретизуючи психологічну категорію «особистість», вчений розкриває «систему характеристик (якостей і властивостей) особистого психологічного модулю культури» [2, с. 26]. Це дійсно цілісний погляд як на природу культури, так і особистість. Отже, культура (людська) «система процесів і результатів функціонування людства, що розглядаються в якості моделей» [2, с. 27]. А особистість – «система характеристик особистого психологічного модулю культури» [2, с. 27].

О. Сергієнко наголошує, що суттєвим аспектом розвитку системного підходу варто вважати системно-суб'єктний підхід [9]. Розробка системно-суб'єктного підходу в психології, зміст якого полягає у переході до цілісного вивчення людини, пронизана ідеями Б. Ананьєва. Принцип цілісного вивчення людини в її розвитку був основною методологічною стратегією вченого, орієнтований на багатоаспектне, міждисциплінарне вивчення людини в психології. Розвиток принципу цілісного аналізу людської психіки і її динамічних змін в онтогенезі втілилися в системному підході в психології

(Б. Ломов), уособився в невід'ємній складовій системно-еволюційного підходу (В. Швирков; Ю. Александров) і слугує однією з підстав у розробці системно-суб'єктного підходу [9].

Виклад основного матеріалу і результатів теоретичного дослідження. Системним цілісним підходом до дослідження людини в психології може стати психологія суб'єкта. Суб'єкт розглядається як єдина метасистема (психіка в єдності її організації), саме в суб'єкті об'єднані й природно наукові і гуманістичні парадигми дослідження людини, у суб'єкті постає єдність універсального й унікального, розкривається індивідуальність людини. Об'єднання двох парадигм – системної й суб'єктно-діяльній – дозволяє помістити в центр концептуальної схеми психології людину-суб'єкта як стрижня психічної організації. На кожному етапі своєї реалізації суб'єкт сприймається як носій певної системності, що розкривається у взаємодії зі світом. Саме суб'єкт стає системоутворюючим чинником свого розвитку, утворюючи свою складну багаторівневу систему психічної організації. Вагомою ідеєю Б. Ананьєва щодо системно-суб'єктного підходу є уявлення, що все різноманіття феноменів людини може бути презентовано об'єднуючими рівнями її організації: індивід-особа-суб'єкт-індивідуальність. Для дослідника індивідуальність людини є інтегровальною. «Загальним ефектом цього злиття, інтеграції всіх властивостей людини як індивіда, особистості й суб'єкта діяльності є індивідуальність із її цілісною організацією цих властивостей і їх саморегуляцією» [1, с. 278]. У системно-суб'єктному підході інтегровальним чинником є суб'єкт, який поєднує всі індивідуальні ресурси й особливості людини. Але сама ідея об'єднання різних рівнів у організації феноменів людини залишається реалізацією ідей ученого.

Найважливішим і дискусійним питанням у системно-суб'єктному підході в психології залишається співвідношення категорій особистості й суб'єкта: «Зрозуміло, поділ людських властивостей на індивідні, особистісні й суб'єктні відносний, тому що вони суть характеристики людини як цілого,

котра є водночас природною й суспільною істотою. Ядро цього цілого – структура особистості, у якій перетинаються (узагальнюються) найважливіші властивості не тільки особистості, але також індивіда й суб'єкта» [8, с. 220]. Виділяючи в якості ядра людської організації особистість, Б. Ананьєв указує, що «структура особистості, яка склалася в процесі індивідуального розвитку людини, сама детермінує напрямок, ступінь зміни й рівень розвитку всіх феноменів психічного розвитку. С. Рубінштейн саме в цій структурі особистості, комплексі особистісних властивостей, вбачав ті внутрішні умови, через які діють ті або інші зовнішні фактори» [1, с. 218]. Тут ми бачимо відмінності в розумінні суб'єкта Б. Ананьєвим та авторами суб'єктно-діяльнісного підходу. Якщо для Б. Ананьєва особистість є стрижневою структурою системи, то для суб'єктно-діяльнісного підходу – суб'єкт, який завжди є особистістю, але не зводиться до неї. Для автора концепції людинознавства суб'єктом стає людина в процесі своєї професійної діяльності й творчості як вищого рівня професійної діяльності, тоді як у послідовників С. Рубінштейна суб'єкт - якісно інший спосіб самоорганізації, саморегуляції особистості [6].

На думку О. Сергієнко, особистість (персона) – це стрижнева структура суб'єкта, що зумовлює загальний напрямок самоорганізації й саморозвитку [8, 9]. Особистість визначає напрямок руху, а суб'єкт його конкретну реалізацію через координацію вибору цілей і ресурсів індивідуальності людини. У зв'язку з цим, носієм змісту внутрішнього світу людини є особистість, а реалізацією в певних життєвих обставинах, умовах, завданнях – суб'єкт. У цьому випадку людина буде застосовувати зрілі форми поведінки залежно від ступеня узгодженості в розвитку континууму «суб'єкт – особистість». Це означає, що людина прагне зберегти свою цілісність як суб'єкта й особистості. Отже, робити те, що відповідає її життєвим смислам і у відповідності із власною суб'єктністю, тобто у відповідності зі своєю інтегративною унікальністю. Показником синхронності й відповідності в

континуумі «особистість-суб'єкт» може бути спонтанність поведінки людини.

Окреслене гіпотетичне співвідношення категорій особистості й суб'єкта більшою мірою узгоджується з ідеями Б. Ананьєва про особистісне ядро цілісної організації людини. Суб'єкта він розглядав як діяльнісну складову, пов'язану з усіма підструктурами й рівнями людської організації. Як вважає дослідниця, одним із найбільш ефективних методів вивчення закономірностей психічної організації є реалізація принципу розвитку. Саме вивчення розвитку системної організації суб'єкта, його еволюції в онтогенезі, детермінант його розвитку дозволить перейти до ще більш інтегративного, цілісного аналізу психіки людини. Реалізуючи цей принцип, були виділені рівні розвитку суб'єктності людини (первинні рівні протосуб'єктності, рівень агента й наївного суб'єкта в ранньому онтогенезі людини) [7]. Це поступовий процес, де крок за кроком відбувається інтеграція унікальних і універсальних здібностей і досягнень людини на шляху становлення все нових рівнів суб'єктності. Застосування рівневого критерію до визначення суб'єктності дозволяє об'єднати різні точки зору на природу суб'єктності. Імовірно, різні точки зору поєднуються в більші ракурси суб'єктності, які представлені авторкою як суб'єкт розвитку – суб'єкт діяльності – суб'єкт життя. Людина водночас є і су'єктом розвитку, і суб'єктом діяльності, і суб'єктом життя. Але різні ракурси суб'єктності мають різні рівневі описи, різні системні конфігурації прояву суб'єктності. Всі іпостасі суб'єктності існують у різних формах і співвідношеннях у генезі людини, але їх співвідношення суттєво змінюється протягом її життя.

Автор виокремлює функції суб'єктності, а саме: когнітивна – розуміння; регулятивна – контроль поведінки; комунікативна – специфічна взаємодія суб'єкт – суб'єктних або суб'єкт – об'єктних відношень, що дозволяють висвітлити специфіку категорії суб'єкта в психології. Особистість постає як суб'єкт: когнітивна функція – осмислення (утворення смислів); регулятивна – переживання (ставлення до важливих життєвих

подій, що сприяють змінам у Я-концепції); комунікативна – спрямованість на суттєві аспекти реальності. Тут функції суб'єкта і особистості перетинаються, нерозривно пов'язані між собою. Таким чином, дослідниця робить висновок, що на різних рівнях психічного розвитку людини зазначені функції реалізуються у відповідності з рівнем розвитку особистості й суб'єкта [7, с. 46].

Отже, суб'єктивні особливості окремої людини, несхожість кожної особистісної історії та передумов становлення сприяють організації цілісності особистості та активного суб'єкта власної життєдіяльності. Таку особистість Г. Олпорт вважає психологічно зрілою й виокремлює такі її характеристики:

- зріла людина має широкі границі «Я» (може подивитися на себе зі сторони);
- зріла людина є здатною до теплих, сердечних соціальних стосунків;
- зріла людина демонструє емоційну нестурбованість й самоприйняття (має позитивне уявлення про себе і здатна толерантно ставитись до фрустрацій, власних недоліків);
- зрілій людині притаманне реалістичне сприйняття, досвід і домагання (сприймає речі такими, якими вони насправді є, а не тільки так, як хотілося б бачити);
- зріла людина володіє здатністю до самопізнання (самооб'єктивності);
- зріла людина має цільну життєву філософію, позицію (здатна бачити цілісну картину завдяки ясному, систематичному й послідовному виокремленню значущого у власному житті) [4, с. 118].

Цілісну людину К. Роджерс вбачав як «повноцінно функціонуючу», яка реалізує власний потенціал, спрямовується до пізнання себе та власних переживань й володіє такими характеристиками:

- відкритість до переживань (здатність до усвідомлення власних глибинних думок та почуттів);

- екзистенційний образ життя (гнучкість, адаптивність, терпимість, безпосередність);
- організмична довіра (здатність приймати до уваги власні внутрішні відчуття і розглядати їх як основу поведінки);
- емірична свобода (почуття особистої влади, здатність здійснювати вибір й керувати собою);
- креативність (стремління жити конструктивно й адаптивно у власній культурі, задовольняти найглибші власні потреби) [5, с. 118-119].

Таким чином, цілісність представляється як автономність й свідоме функціонування на основі внутрішніх змінних (життєві значущості, стремління до самоактуалізації, «Я-концепція») серед зазначених змінних провідну роль відіграє система особистісних цінностей. Відповідно психологічна зрілість цієї системи є необхідною характеристикою цілісності особистості.

Відтак, можна зробити висновок щодо вагомості передусім індивідуального рівню розвитку, ніж чітко визначених стадій формування смислової системи особистості. Тому постає питання щодо виділення критеріїв оцінки специфіки цілісності та рівню розвитку зрілості особистості, що не співвідносяться із певним віковим періодом, а носять універсальний «позавіковий» характер.

Висновки. Втім, власне системно-цілісний підхід дозволяє відобразити специфіку диференціації і інтеграції цілісності особистості; виокремлення спільного між системами, модальностями, диспозиціями цілісності особистості й водночас суттєву різницю між ними і субмодальностями; інтеграцію цілісності особистості й виявлення чинників, що надають цієї цілісності і єдності, не зважаючи на багатоплановість. З позицій системно-цілісного підходу варто здійснити теоретичний аналіз полісистемної цілісності особистості та її загальних складових: субмодальностей, полярних категорій, біполярних категорій. Такими поняттями визначаються ментальні репрезентації цілісності особистості в різних сферах її цілісного світу.

В якості провідних чинників, доцільно виділити системні поняття ізомерії, багатомірності, ієрархії. Ізомерію розглядають як механізм зв'язку, переходів від одних компонентів полімодальної цілісності особистості до інших. Багатомірність слід розкривати як багатоаспектність полісистемної цілісності особистості. Ієрархію необхідно відобразити через «вертикаль» і «горизонталь» у структурі полімодальної цілісності особистості. Так, «вертикальна» структура – це є холон, особлива форма співвідношення цілого і частин.

У перспективі дослідження – вивчення особливостей становлення полісистемної цілісності особистості в онтогенезі з позиції системного підходу.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: избр. психол. тр. / Б. Г. Ананьев [ред. А. А. Бодалев].- М.: Изд-во «Ин-т практ. психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. - 382
2. Балл Г. Система принципів раціогуманізму / Г. Балл // Психологія і суспільство.- 2011.- № 4.- С. 16-32.
3. Балл Г. А. Понятие «личность» в контексте модельной трактовки культуры / Г. А. Балл, В. А. Мединцев // Мир психологии.- 2012.- № 3 (71).- С. 17-30.
4. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт [пер. с англ. Л. В. Трубицыной, Д. А. Леонтьева]; [ред. Д. А. Леонтьев]. - М.: Смысл, 2002. – 462 с.
5. Романова Е. А. Целостность личности в современном обществе: социально-философский анализ / Екатерина Александровна Романова автореферат дис. ... канд. философских наук: 09.00.11.- Уфа, 2011.- 20 с.
6. Рубинштейн С. Л. Теоретические вопросы психологии и проблема личности. / С. Л. Рубинштейн // Психология личности. Тексты. - М., 1982. - С. 28-35.

7. Сергиенко Е. А. Модель психического в онтогенезе человека / Е. А. Сергиенко, Е. И. Лебедева, О. А. Прусакова. – М.: Ин-т психологии РАН, 2009. – 431 с.

8. Сергиенко Е. А. Соотношение категорий субъекта и личности / Е. А. Сергиенко // Личность в изменяющихся социальных условиях: сб. научн. ст. / отв. ред. Е. В. Гордиенко. – Красноярск, 2010. – С.7 - 11.

9. Сергиенко Е. А. Системно-субъектный подход: обоснование и перспектива / Е. А. Сергиенко // Психологический журнал.- 2011.- Т.32, № 1.- С. 120-132.

10. Сергиенко Е. А. Субъект и личность: поиск единства и специфики / Е. А. Сергиенко // Мир психологии.- 2012.- № 3 (71).- С. 30-49.

References

1. Ananyev, B. G. (1996), *Psykhohyia ta problemy chelovekoznannyya: vybr. psychol. pratsi* [Psychology and problems of knowledge of persons: select. psychol.works], Publishing house "Inst. Pract. psychology", Moscow; NPO MODEK, Voronezh.

2. Ball, G. (2011), "System of principles for development", *Psykhohyia i suspil'stvo*, vol. 4, pp. 16-32.

3. Ball, A. A. (2012), "The concept of "personality" in the context of the model interpretation of culture", *Myr Psykhohyuy*, vol. 3 (71), pp. 17-30.

4. Allport, G. (2002), *Stanovlenye lychnosty: Yzbrannyye trydy* [Formation of personality: Selected works], Meaning, Moscow, Ru.

5. Romanova, E. A. (2011), *Tselostnost' lychnosty v sovremennom obschestve: sotsyal'no-fylosofskyyi analiz* [Personality Integrity in Modern Society: Socio-Philosophical Analysis], Ufa.

6. Rubinstein, S. L. (1982), "Theoretical questions of psychology and the problem of personality", *Psychohyia lychnosty*, pp. 28-35.

7. Sergienko, E. A. Lebedeva, E. I., Prusakova O. A. (2009), *Model' psykhycheskoho v ontoheneze cheloveka* [The mental model in human ontogenesis], Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences, Moskow, Ru.

8. Sergienko, E. A. Gordienko, E.V. and ets, *Sootnoshenye katehoryi sub'ekta y lychnosty* [The ratio of the categories of subject and personality], Personality in changing social conditions: Coll. scientific Art., pp.7-11.

9. Sergienko, E. A. (2011), System-Subject Approach: Rationale and Perspective, *Psykhologhycheskyi zhurnal*, vol. 32 (1), pp. 120-132.

10. Sergienko, E. A. (2012), Subject and personality: search for unity and specificity , *Myr psykholohyy*, vol. 3 (71), pp. 30-49.